

archiwa i biblioteki parafialne. Część ksiąg metrykalnych i innych akt zginęła bezpowrotnie. W tych parafiach, z których zabrano księgi metrykalne, władze duchowne zaleciły w czasie okupacji zaprowadzić nowe agendy oraz wpisywać chrzty, śluby i zgony²¹.

Wszystkie muzea diecezjalne uległy zlikwidowaniu. Zbiory Muzeum Poznańskiego zostały przekazane do Kaiser Friedrich Museum²². Muzeum Włocławskie, założone przy seminarium duchownym przez księży Zenona i Stanisława Chodyńskich, zostało zniszczone²³. W gmachu Muzeum Diecezjalnego w Gnieźnie urządzono magazyn amunicji, zbiory zaś prawie wszystkie zaginęły²⁴.

KS. ALEKSY PETRANI

BIBLIOTEKA SEMINARIUM DUCHOWNEGO W PIŃSKU

Diecezję Pińską utworzył papież Pius XI bullą *Vixdum Poloniae unitas* z 28 X 1925 r. Pierwszym biskupem pińskim został ks. Zygmunt Łoziński (1870—1932), dotychczasowy biskup miński, który od r. 1921 rezydował razem ze swoją kurią w Nowogródku. Jako katedrę dla nowej diecezji Stolica Apostolska wyznaczyła kościół poklasztorny OO. Franciszkanów pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, natomiast budynek konwentualny otrzymała na własność Pińska Kapituła Katedralna.

Pińsk, prastary gród ruski, w r. 1097 wraz z Turowem należał do w. ks. kijowskiego Światopełka, następnie przechodził do rąk rozmaitych książąt, aż w drugiej połowie XIII w. dostał się pod władzę książąt litewskich.

Konwent OO. Franciszkanów fundował w Pińsku Zygmunt Kiejstutowicz, książę piński w latach 1432—1440. Zygmunt nie tylko hojnie wyposażył klasztor, ale na mocy indultu otrzymanego od Stolicy Apostolskiej utworzył przy nim parafię, tak iż każdorazowy gwardian był równocześnie proboszczem¹. Pińsk należał do diecezji łuckiej, a klasztor piński był pierwszym i przez długi czas jedynym

²¹ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Zbiór rozporządzeń kościoła Zmartwychwstania Pańskiego: pismo okólne Kurli Poznańskiej z 26 III 1941.

²² J. Nowacki, jw. s. 45.

²³ J. Grajner, F. Gruse, jw.; S. Librowski: *Diecezja włocławska oraz jej wkład w życie Kościoła i narodu*, „Kron. Diec. Włoc.”, t. 49: 1966 s. 273.

²⁴ K. Śmigiel, jw. s. 274.

¹ Opis fundacji i tekst dyplomu podaje Kamil Kantak w artykule pt. *Die Entstehung der polnischen Konvente der Böhmisches-Polnischen Franziskaner-Provinz*, „Franziskanische Studien”, Jg. 16: 1929 s. 81—119.

konwentem franciszkańskim posiadającym parafię. Wskazuje to na charakter misyjny klasztoru².

Pińsk był oddalony od Wilna o 400 kilometrów, tyleż od Warszawy i stanowił katolicką osadę daleko posuniętą w głąb ziem prawosławnych. Pod koniec w. XVI, gęsto zaludniony przez Rusinów i Żydów, liczył najwyżej 50 domów katolickich; w czasie zakładania klasztoru nie miał zapewne, poza domem starosty na grodzie, ani jednego.

Dzięki tej wyjątkowej pozycji konwent cieszył się względami monarchów. Kazimierz Jagiellończyk (1447—1492), a po nim Zygmunt I (1506—1548) znacznie pomnożyli uposażenie konwentu. Magnaci ruscy również okazywali się szczodrymi, na co wskazują ruskie pergaminy z nadaniami kniazia Fedora Jarosławicza z r. 1510, przechowywane w Bibliotece Pińskiego Seminarium Duchownego³.

Konwent piński bywał zwykle bardzo liczny, przeważnie bowiem liczył dwudziestu kilku zakonników, a w r. 1772 miał ich aż 42⁴. Klasztor posiadał od dawna nowicjat i tak zwane studia zakonne.

W r. 1648 kościół i klasztor spalili kozacy, niszcząc przy tym archiwum i bibliotekę⁵. Odbudowane w r. 1651, w 1712, już po raz czwarty, znowu padły ofiarą ognia. Dotychczas budowle te były drewniane. Dopiero po ostatnim pożarze Franciszkanie wzniesli kościół murowany, który w r. 1730 konsekrował ks. Stefan Bogusław Rupniewski, biskup łucki i brzeski⁶. Przy kościele stanął wkrótce nowy murowany konwent. W r. 1864 klasztor został zniesiony przez rząd carski. Po prawie pięćset latach pracy misyjno-duszpasterskiej minorycy musieli opuścić swoją placówkę i miasto. Parafia przeszła w ręce kleru diecezjalnego.

Książek w pierwszych konwentach franciszkańskich na ogół było mało. Wykazane sztuki drukarskiej przypadł na czas, kiedy Zakon Franciszkanów Konwentualnych w Polsce znajdował się w upadku. Kiedy w latach 1597/98, z okazji wizytacji Caputy, spisywano zawartość bibliotek poszczególnych konwentów, Pińsk posiadał 19 druków i 4 kodeksy rękopiśmienne. Do tego oczywiście należy doliczyć księgi liturgiczne⁷. Dopiero na początku w. XVII, w dobie reformy po-trydenckiej, kiedy prowincja litewska Franciszkanów Konwentualnych została zreformowana, minoryci zastroszczyli się na dobre o książki, tak iż w czasie wizytacji w r. 1829 konwent piński posiadał już około 700 tomów⁸. Trzeba zaznaczyć, że książki utrzymywano w porządku i czystości, aczkolwiek wpisywano do nich proveniencję i nieraz umieszczano zapiski na marginesach o rzeczach zgoła nie dotyczących zawartości dzieła; np. na jednym z tomów przez dłuższy czas notowano daty metrykalne chrztów z końca XVI wieku.

W czasie I wojny światowej, w r. 1917 niemiecki kapelan, ks. Gerard Oesterle wykrył w zamurowanej komnacie nad zakrystią kościoła pokonwentualnego resztki biblioteki franciszkańskiej. Niestety w ogłoszonym przez siebie artykule

² K. Kantak: *Die Ostmission der polnischen Franziskaner-Observanten und die litauische Observanten-Provinz (1453—1570)*, „Franziskanische Studien”, Jg. 14: 1927 s. 135—168.

³ K. Kantak: *Franciszkanie polscy*, t. 1, Kraków 1937 s. 308.

⁴ *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1972 s. 218.

⁵ A. Moszyński: *Zabytek historyczny o Pińsku*, „Athenaeum” (Wilno), r. 1841 t. 6 s. 99—102.

⁶ A. Moszyński: *Historia o klasztorze pińskim XX. Franciszkanów*, „Athenaeum” (Wilno), r. 1844 t. 4 s. 37—54; *Spis kościołów i duchowieństwa Diecezji Pińskiej na rok Pański 1939*, Pińsk 1939 s. 39.

⁷ K. Kantak: *Franciszkanie polscy*, t. 2, Kraków 1938 s. 240.

⁸ [Gozdawa Jan Marek]: *Pińskie świątynie i klasztory*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 31/32, Warszawa 1913 s. 178.

nie podaje, ile tomów liczyły te „resztki” i jakich dziedzin dotyczyły zebrane druki⁹. Bardziej zafascynowała go praca misyjno-duszpasterska franciszkanów pińskich¹⁰.

Podaje jedynie opis dwutomowej kroniki klasztoru, na podstawie której skreślił krótką historię konwentu pińskiego. Pierwszy tom kroniki nosił tytuł: *Jura praecipua et principaliora Ecclesiam Regularem et Parochialem Ordinis Minorum Conventualium S. Francisci concernentia, ex suis originalibus et authenticis scripturis de verbo ad verbum collecta et descripta pro visitatione generali* (która miała miejsce w 1723 roku); zaś tom drugi był zatytułowany w sposób następujący: *Liber actuum, decretorum et processuum Illustrissimorum Loci Ordinariorum, Perillustrium Dominorum Officialium et Illustrium Dominorum Decanorum Decanatus Szereszeviensis¹¹, Parochiae Pincensis et Ecclesiae Fratrum Minorum Conventualium S. Francisci Conventus Pincensis annexae, anno Domini 1702, cura Adm. Rvdi Patris Josaphat Parysowicz¹², Art. Lib. et Sac. Theologiae doctoris, parochi et guardiani Pincensis Ord. Min. Conventualium S. Francisci comparatus*. Zbiór ten po większej części zawierał powklejane autentyczne dokumenty, dotyczące w jakiś sposób parafii lub konwentu franciszkańskiego i faktycznie kontynuowany był aż do czasów ostatniego króla polskiego Stanisława Poniatowskiego (1764—1795).

Ks. Oesterle, opuszczając Pińsk w r. 1918, wręczył oba tomy kroniki proboszczowi pińskiemu. Nie pamiętam jednak dzisiaj, czy dostały się one do Biblioteki Seminarium Duchownego w Pińsku.

W r. 1926 biskup Łoziński uruchomił w Pińsku dwa seminaria duchowne: niższe i wyższe. Na rezydencję biskupią nabyto od Konstancji Skirmuntówny pałac, wystawiony ongiś dla prymasa Poniatowskiego (1785—1794). Biskup jednak w pałacyku umieścił swoją kurię, archiwum i drukarnię diecezjalną, a sam zamieszkał w seminarium. Mieściło się ono w dawnym klasztorze franciszkańskim, który od r. 1925 był własnością Pińskiej Kapituły Katedralnej. Z tego tytułu seminarium wypłacało kapitule roczny czynsz w kwocie 400 zł.

Biblioteka zajmowała z początku cztery pokoje w skrzydle zachodnim gmachu seminaryjnego; później trzeba było dodać jeszcze trzy większe pomieszczenia. Zespół książek składał się z dzieł przywiezionych z Mińska i Nowogródka oraz z pozostałych w Pińsku po Franciszkanach. Opiekowała się wszystkim, troskliwie lecz po amatorsku, Walentyna Katolińska, Rosjanka, wdowa po wysokim urzędniku w Piotrogradzie, absolwentka Smolnego Instytutu, którą biskup Łoziński nawrócił na katolicyzm. W czasie rządów carskich oddała ona wielkie usługi Kościołowi w Petersburgu.

W tym samym jeszcze 1926 roku biskup Łoziński sprowadził do Pińska ks. Kamila Kantaka, któremu obok nauczania historii Kościoła, języka greckiego i hebrajskiego zlecił również kierownictwo nad biblioteką seminaryjną. Ks. Kantak w latach 1918—1919 był bibliotekarzem archidiecezjalnym w Poznaniu, gdzie ogłosił katalog tamtejszych inkunabułów wraz ze szkicem historii biblioteki seminaryjnej¹³.

⁹ *Ueber das Minoritenkloster in Pinsk*, „Franziskanische Studien”, Jg. 6: 1919 s. 52—66.

¹⁰ G. Oesterle: *Ein litauisches Pastorationsbild aus dem 18. Jahrhundert*, „Münsterisches Pastoralblatt”, Mai—Juni 1918.

¹¹ Miasteczko Szereszów posiadało kościół od r. 1530. W r. 1848, w czasie nowego rozgraniczenia diecezji w Cesarstwie, zostało przyłączone do Diecezji Wileńskiej, od 1925 zaś należało do Diecezji Pińskiej — jako parafia w dekanacie prużańskim.

¹² W latach 1717—1732 o. Jozafat Parysowicz był biskupem bakowskim.

¹³ K. Kantak: *Spis książek z XV wieku Książnicy Seminarium Duchownego w Poznaniu*, Poznań 1918.

Biskup przyjął nakreślony przez ks. Kantaka plan uporządkowania i wzbogacenia zbiorów biblioteki, a Katolińska została jej asystentką. Kwoty na zakup były niewielkie. Natomiast obfite wyniki przyniosła komasacja książek rozproszonych po kościołach i parafiach w diecezji. Były to książki dawne, zbyteczne dla księży, miały jednak wartość biblioteczną. Proboszczowie ochotnie odpowiedzieli na wezwanie biskupa i przysyłali pozbierane u siebie druki; często też nadsyłali ofiary pieniężne na potrzeby biblioteki seminaryjnej.

Z czasem odziedziczyła Biblioteka Pińska kilka większych księgozbiorów prywatnych, między innymi bogatą bibliotekę biskupa Łozińskiego. Metropolita Andrzej Szeptycki, jeszcze za swego życia, podarował cenny księgozbiór, który zgromadził w czasie swego pobytu w Rosji. Podobnie również za życia przekazał całą swoją bibliotekę ks. infułat Wincenty Giebartowski (1870—1943), kanonik katedralny i profesor filozofii w Seminarium Pińskim.

Dostały się biblioteczne także dary od osób świeckich. Między innymi pewien ziemianin przysłał siedemdziesiątomowe, pięknie oprawione, wydanie dzieł Woltera z pierwszej połowy XIX wieku¹⁴.

Warto nadmienić, że Biblioteka Pińska posiadała kilka inkunabułów, sporą ilość druków XVI-towiecznych, dużo książek z XVII i XVIII w., polskich i łacińskich, tłoczonych w drukarniach litewsko-ruskich. Niektóre z nich nie były znane Estreicherowi. Przed wojną przygotowano do publikacji katalog starodruków, liczących blisko 800 tomów. Niestety, wybuchła wojna i do druku nie doszło. Razem zaś w r. 1939 Biblioteka Pińska posiadała około 40.000 woluminów.

Podczas ewakuacji Pińska dołączono do biblioteki seminaryjnej także prywatne księgozbiory zamieszkałych w seminarium księży profesorów: Kamila Kantaka, Józefa Kozłowskiego (1893—1943) i Aleksego Petraniego.

KS. DANIEL OLSZEWSKI

WYBRANE ZAGADNIENIA Z METODOLOGII HISTORII *

Co to znaczy uprawiać historię? Pod takim tytułem (*Faire de l'histoire*) ukażała się ostatnio we Francji obszerna, trzytomowa książka, pod red. Jacques le

¹⁴ *Oeuvres complètes de Voltaire*, éditées par M. Beuchot, Paris 1828/41 (72 vol.).

* Charakterystyka dzieła *Faire de l'histoire*, red. J. le Goff i P. Nora, Paris 1974, Editions Gallimard, t. 1: *Nouveaux problemes* s. XIII + 230; t. 2: *Nouvelles approches* s. 252; t. 3: *Nouveaux objets* s. 281 — w serii *Bibliothèques des Histoires*. Współautorami są następujący historycy: Michel de Certeau, George Duby, François Furet, André Leroi-Gourhan, Henri Moniot, Pierre Nora, Paul Veyne, Pierre Vilar, Nathan Wachtel — t. 1; Jean Bouvier, André Burguière, Pierre Chaunu, Alphonse Dupront, Dominique Julia, Jacques Julliard, Alain Schnapp, Michel Serres, Jean Starobinski, Henri Zerner — t. 2; Jean-Paul Aron, Alain Besançon, Roger Charitier, Jean-Claude Chevalier, Marcel Detienne, Marc Ferro, Jacques le Goff, Emmanuel le Roy Ladurie, Jacques Ozouf, Mona Ozouf, Jean-Pierre Peter, Jacques Revel, Daniel Roche, Pierre Vidal-Neuget — t. 3.